

beïnvloed, maar ook heel ongelijksoortige stukken opgeleverd. Ik neem aan dat het de bedoeling is om, wanneer de drie banden zijn gepubliceerd, er een vergelijking tussen de (vervolging in) de verschillende landen zal komen. Omdat er geen instructies vooraf gegeven zijn, zullen de volgende banden naar alle waarschijnlijkheid evenzo uit sterk uiteenlopende bijdragen bestaan. Dan wordt onderling vergelijken nog een hele klus.

Volgens de samenstellers hebben sommige auteurs gepoogd de geschiedenis van de Getuigen ‘mit religionssoziologischen (...) Mitteln zu erschließen’. Mij is dat niet opgefallen. Het heeft in ieder geval niet tot een duidelijker vraagstelling en structuring van het betoog geleid.

Lammert Gosse Jansma
(Veenwouden)

Droogers, André (2014), *God 3.0: Voorbij godsdienst en atheïsme: Hoe ziet God eruit in de 21e eeuw?*, Almere: Uitgeverij Parthenon, pp. 171, ISBN 9789079578603, € 14,90.

Godsdienst in ons land is een zoektocht geworden. Dat is het uitgangspunt van dit boekje. Niemand is helemaal zeker van zijn overtuiging. Van fundamentalisten tot atheïsten is twijfel een gespreksonderwerp. Tegelijk is het aanbod op de levensbeschouwelijke markt erg groot en heel divers. De auteur, “zelf van zekerheid naar twijfel gegaan”, zoekt hoe we op een werkbare manier om kunnen gaan met twijfel, godsbeelden en levensbeschouwelijke verschillen. Droogers doet dit op een logische en heldere manier die tegelijk persoonlijk is. Hij gebruikt zijn inzichten eerder neergelegd in wetenschappelijke publicaties, zoals bijvoorbeeld die over godsdienst als spel. Dit boekje gaat over wezenlijke vragen maar voor een breed publiek. Zijn betoog is toegankelijk zonder neerbuigend te worden.

Het vertoog is opgebouwd in vijf thematische stappen, rond vijf vragen die elk in een eigen hoofdstuk beantwoord worden. 1. Wat is het probleem? Wat is een godsbeeld aangepast aan onze tijd? 2. Wat is het verschil tussen de mens en andere dieren? Dat is ons onbegrensd vermogen tot zingeving. 3. Welke rol spelen de godsdiensten? Zij geven vele verschillende antwoorden op zinsvragen, evenals atheïsme en de wetenschappen. De antwoorden schijnen elkaar veelal uit te sluiten. 4. Hoe staat het met godsdienst in onze tijd? De verschillen in en tussen kerken en levensbeschouwingen nemen alsmaar toe. Hoofdstuk 5 probeert de centrale vraag te beantwoorden: Wie is God 3.0? Hier brengt de auteur voorgaande draden samen: het zingevend spel van mensen is onbegrensd. Het vindt plaats in vele domeinen, maar moet niet te serieus genomen worden. Er bestaat immers geen absolute waarheid. Dat geldt ook voor de vraag of god mensenwerk is of niet. Met de gebruikelijke welles nietes spelletjes komen we niet verder. Het zesde hoofdstuk geeft antwoord op tien veelgestelde vragen, onder andere: hoe de auteur zijn benadering

zelf in de praktijk brengt. Het boek eindigt met een korte samenvatting van het werk van 18 schrijvers over hetzelfde thema.

Droogers vraagt medestanders. Wie zou zijn zoeken naar tolerantie in het publieke debat willen afwijzen? Zijn streven is urgent en de moeite waard. Hij wil ruimte scheppen, tegenstellingen slechten, op zijn minst relativeren, een globale levensbeschouwelijke dialoog bevorderen. Maar als mogelijke medestander heb ik kritiek.

Ik heb moeite met zijn visie op religie, die me nogal rationalistisch lijkt. Is religie vooral een vorm van zingeving, een wereldbeschouwing net als wetenschap of atheïsme? Gaat het bij godsdienst voornamelijk om het godsbeeld? Nee, ook voor de auteur is de moraal of ethiek, concreet de bijdrage aan het oplossen van de grote wereldproblemen, wezenlijk voor godsdiensten. Maar godsdiensten kennen in meer of mindere mate nog twee dimensies: gezamenlijke rituelen, vieringen enerzijds en anderzijds het ervaren van het transcendente. Voor de meeste leken, in tegenstelling met priesters of theologen, zijn de dogma's ondergeschikt, zo niet onbelangrijk. Enige jaren geleden nam ik deel aan een gespreksgroep over geloofswaarheden van gewone actieve katholieken. Geen traditioneel dogma, vastgelegd in het Credo, bleef onweersproken en veel werd ronduit afgewezen.

Veel meer moeite heb ik met Droogers verklaring van machtsmisbruik in de kerken en andere instituties. Hij lijkt hier als socioloog de mode van de hersenwetenschap als verklaring van maatschappelijke verschijnselen te volgen. Hij wil de oorzaken van groeiende doelmacht boven de nuttige middelmacht verklaren met de studie van de psychiater Iain McGilchrist (2009). Deze heeft een uitvoerig boek geschreven over de invloed van de tweedeling van onze hersenen op de cultuur. De rechterhelft, de meester die vooral op het geheel let, wordt in toenemende mate overheerst door de boodschapper, de linkerhelft van de hersenen, die zich concentreert op de details. In onze westerse cultuur en ook in de religies, wint doelmacht het van middelmacht doordat de linker hersenhelft de rechter overvleugelt (p. 75)! Het is knap hoe de 600 pagina's van de psychiater worden samengevat. Maar het verschil tussen hersenhelften lijkt me wat mager om machtsmisbruik te duiden, juist omdat het eeuwenlange culturele ontwikkelingen wil verklaren. Het wordt echter heel moeilijk kerkelijke of andere doelmacht en machtsmisbruik te bestrijden als de analyse niet deugt. Ik lever zo'n eeuwen omvattende verklaring graag in voor de sociologische analyse van Pierre Bourdieu over symbolische macht. Macht is volgens hem niet alleen maar beïnvloeding, maar vooral dat de onderdrukten en achtergestelden hun situatie aanvaarden als vanzelfsprekend en die zich eigen maken tot in hun (lichaams) houding toe. "Er zijn rijken en armen omdat God de wereld nu eenmaal zo geschapen heeft", herinner ik me als gangbare verklaring van sociale ongelijkheid door Braziliaanse gemarginaliseerden. Bewustwording is niet genoeg om dit symbolisch geweld te keren. Structurele veranderingen zullen nodig zijn.

Een laatste punt van kritiek is de titel *God 3.0*. Zeker, hij trekt de aandacht, maar om in de terminologie van het boek te blijven, hij is meer een teken dan een symbool en

mist het veelduidige, dat de auteur in zijn tussenstukjes wil suggereren. Waarom niet de dichters geraadpleegd? Bij voorbeeld Gerrit Achterberg: die in zijn poëzie zocht en concludeerde “en nochtans moet het woord bestaan dat met u samenvalt”.

Zoals te verwachten geeft het boek geen antwoord op de vraag naar een nieuw godsbeeld. Het toont wel hoe twijfel aan de eigen zekerheden voor gelovigen zowel als ongelovigen zinvol is.

Nico Vink
(Amsterdam)

Literatuur

McGilcrist, Iain (2009),

The Master and His Emissary: The Divided Brain and the Making of the Western World,
New Haven: Yale University Press.